

DOMOKOS MÁRIA

MOLDVAI HELYZETKÉPEK 1981–1983

DOKUMENTUMOK DOMOKOS PÁL PÉTER HAGYATÉKÁBÓL

Az alábbi írásokat Domokos Pál Péter egy 1983-as svájci-olaszországi útja előtt gyűjtötte egybe. Utazása előtt levélben vagy szóban felkérte moldvai magyar származású, illetve az ottani helyzetben járatos ismerőseit, hogy küldjenek neki írott formában személyes nyilatkozatot, levelet vagy beszámolót moldvai útjaikon szerzett tapasztalataikról, élményeikről, elsősorban a csángók anyanyelvi vallásgyakorlatát illetően. Van-e magyar mise, magyar nyelvű éneklés a templomokban, ha nincs, igénylik-e, hogy legyen?

Svájcban, a berni magyar irodalmi körben tartott előadást 1983. november 30-án. Találkozott és tárgyalt az emigráció más képviselőivel is. Rómában főként egyházi személyeket keresett föl és könyvtári, levéltári kutatásokat végzett.

Nem tudjuk, utazása során felhasználta-e, mutatta-e az írásokat valakinek, készült-e róluk másolat, leveleiben nem esik róluk szó.

A tíz írás együtt, egymás mellé téve maradt fenn Domokos Pál Péter hagyatékában. Érdekes, értékes adatsort kapunk az írások e füzéréből; mintegy folytatásai a korábbi évszázadok magyar papot kérő csángó folyamodványainak. S minthogy a moldvai magyarok anyanyelvű vallásgyakorlatának kérdése azóta is megoldatlan, az írások – dokumentum értékükön túl – továbbra is aktuálisak, a tanúságtételek továbbra is érvényesek.

1

Demse Péter¹ vagyok. Klézse (románul: Cleja) községben születtem 1916. február 3-án és ott végeztem a négy elemi iskolát. Utána Jászvásáron (románul:

¹ Demse Péter (Klészse, Moldva 1916 – Zomba, Tolna m. 1993), kivételes személyiség a csángó papok között. Jászvásári szemináriumi neveltetése, Rómában szerzett doktorátusa ellenére épségben megőrizte magyar identitását. Fialtal papként a bukovinai székelyek közt szolgált, majd 1941-ben Magyarországra jött. Az ötvenes évek elején minden követ megmozgatott, hogy visszakerüljön szülőföldjére és hivatását a csángók közt gyakorolhassa. 1956-ban úgy látszott, hogy repatriálása sikerrel jár, a jászvásári püspök-helyettes már szolgálati helyét is kijelölte, tervezett hazatérése azonban végül is meghiúsult. Több ízben megpróbálta a moldvai magyarok vallásgyakorlatának nyelvi problémáját az egyházi hierarchia magasabb szintjére juttatni és ott képviselni (például az ausztriai majd magyarországi pápalátogatások alkalmával), de kísérletei rendre kudarcot vallottak.

Iași) végeztem a kisszemináriumot 1927-től 1932-ig. 1932-ben Rómába kerültem és ott folytattam a gimnáziumot, a filozófiát, majd a teológiát. 1939-ben pappá szenteltek Rómában majd visszakérülve a jászvásári egyházmegyébe, Andrásfalva (románul: Măneuți) községben voltam segédlelkész 1941-ig.

Gyermekkoromban azt tapasztalhattam, hogy Klézsében, ahol csángómagyarok laknak és másfajta emberek nem is laknak, Poglut Ioan plébános minden esztendőben az adventi és a nagyböjti időben hívott néhány napra egy magyar papot, aki lelkigyakorlatot tartott a klézsei híveknek. Amikor a magyar páter a vasútállomásra a faluba érkezett, úgy fogadták, mint egy püspököt, mert nagyon boldogok voltak, hogy most olyan papnak gyónhatnak, aki jól megérti őket. Kígyóisorban álltak a gyóntatószéknél és a páter nem győzte őket gyóntatni.² Ebben az időben a templomban a mise alatt még magyarul énekeltek és ez így ment kb. 1936-ig, amikor egy Hoiden Francisc nevű pap került Klézsére, aki aztán megtiltotta a magyar éneket. Poglut Ioan plébános idejében a litániák, a vecsernyék mindig magyarul hangzottak el, és amikor a plébános vasárnap nem misézhetett Klézsében, mert nagyon sok volt a filiája, akkor a kántor (a diák) tartotta a „diákmisét” magyarul, melyre éppen úgy eljöttek a hívek, mint az igazi szentmisére.

1940 augusztusában én otthon Klézsében voltam vakációzni és az egyik vasárnapon a nagymisét tartottam s így helyettesítettem Hoiden plébános urat. A szentmise alatt prédikáltam. Románul kezdtem a szentbeszédet, de láttam a híveken, hogy szeretnék, ha magyarul prédikálnék. Így magyarul is prédikáltam, a hívek nagyon boldogok voltak, hogy végre magyarul is beszélt nekik valaki. Ennek, sajnos, az lett a következménye, hogy Hoiden plébános nagyon megharagudott, feljelentett a civil hatóságnál azon a címen, hogy magyar propagandát végeztem, mert magyarul prédikáltam, pedig a szentbeszédben semmi propaganda nem volt, hanem csak Krisztus evangéliumának

² Demse Péter egy későbbi levelében még részletesebben írja le ezt az évenként ismétlődő eseményt. E levélből kiderül, hogy hivatás-választása is ide kapcsolódik. „30 évvel Petrás Incze János halála után születtem, 40 évvel halála után én is kispapnak jelentkeztem és pedig egy magyar ferences atya hatására, aki 1925-ben nagyböjti ájtatosságot tartott Klézsében magyarul... Úgy emlékszem, mintha ma volna: nagy pompával fogadták az atyát és kísérték az állomásra a templomig, a püspököt sem fogadták ekkora fénnel és szeretettel! Kukla-nak hívták az atyát [...] és Erdélyből jött valahonnan. Luca nővérem elbeszélgetett velem, és megkérdezte a nővéremet, hogy nincs-e egy öccse, aki elmenne papnak? Én akkor 9 évesen azt feleltem, hogy én akarok papnak menni és utána ezt soha meg nem változtattam. [...] A jászvásári szemináriumban a 3. gimnáziumot végeztem, amikor Luca nővérem azt írta, hogy az új plébános, Hoiden Ferenc megtiltotta a magyar éneket a templomban. Ma is emlékszem, hogy ez mennyire fáj nekem! De nem tehettem semmit, mert akkor kidobnak a szemináriumból...” (Domokos Pál Péternek írt levél, 1987. január 10.) Az említett ferences atya Csiksomlyóról érkezett, teljes neve P. Kukla Tarziciusz. 1948-ban, 50 éves korában halt meg Youngstown-ban, USA. L.: BARTALIS János: *Halálra ítélve. Erdélyi ferencesek története 1949–1989-ig*, Szent István Király Ferences Rendtartomány, Déva, 2001.

a propagálása. Ügyem egészen a hadbírótság elé került és akkor jóakaróimtól azt a tanácsot kaptam, hogy menjek Magyarországra. Így 1941. októberben Magyarországra kerültem és azóta itt vagyok. Sokat hazajárok Klézsebe és meglátogatom rokonaimat. Ma is Moldovában több mint 100 000 (százezer) katolikus van, akik magyarul beszélnek és boldogok lennének, ha magyar szentbeszédet hallanának. Sajnos, a csángómagyar községekben is a román nyelvű liturgiát vezették be és így arra törekszenek, hogy minden áron elrománosítsák őket. Jó lenne, ha a 24-ik órában felfigyelne a Vatikán a csángómagyarok sorsára és valamit tenne, hogy ne kényszerítsék őket még a valláson keresztül is, hogy elhagyják anyanyelvüket... Az a szomorú helyzet, hogy sok esetben a szintiszta csángómagyar plébániákra magyarul nem értő papok kerülnek és magyarul beszélők olyan plébániára kerülnek, ahol már nem beszélnek magyarul...

Adná Isten, hogy egyszer megjavulna ezeknek a jó híveknek a sorsa és ők is a természetadta jogokat élvezhetnék! ...

Zomba, 1983. november 13.

Demse Péter dr.
plebános

Én is klézsei vagyok és tudom, hogy ott kb. 6000 (hatezer) csángómagyar él. Nekem is vannak ott rokonaim. Most itt élek Egyházasközáron, Magyarországon:

1983. november 13.

özv. Dávid Illésné³

[Demse Péter levele után, mintegy utóiratként Dávid Illésné nyilatkozata, Demse Péter kézírásával, az aláírás Dávid Illésnéétől.]

³ Az 1908-es születésű Dávid Illésné Istók Róza kiváló énekes, a Népművészet Mestere kitüntetés birtokosa. Az Albert István vezetésével működő Egyházasközi Csángó Népdalkör egy hangkazettát küldött ajándékba Domokos Pál Péternek, melyen Dávid Illésné is beszél. Elsorolja, milyen „imádságokat” kellett felmondaniuk magyarul, mikor „iratkozni mentek” leendő férjével a paphoz (például: Istennek tíz parancsolatai, szent gyónáshoz való öt szükséges dolgok, az Úrvétel előtt való négy szükséges dolgok, égbekiáltó négy bűnök, Anyaszentegyház öt parancsolata stb.), majd sorra el is mondja őket.

Laczkó István⁴ vagyok. Moldovában (Románia) születtem, Vlamnik⁵ községben, ahol együtt laktunk csángómagyarok több mint 300-an. Ma is vannak ennyien abban a községben, bár 20 család onnan Magyarországra költözött 1947-ben és azóta Egyházaskozáron lakunk a nagyobbik része... A szomszéd faluból is, Gaicsáná-ból, eljött kb. 30 család még 1942-ben. Még ma is ott van legalább 500 lélek. Mindenek nagyon boldogok lennének, ha legalább a templomban lehetne magyarul imádkozni, énekelni és szentbeszédet hallgatni. Én 75 éves vagyok. Emlékszem, hogy gyermekkoromban a diák (kántor) mindig magyarul énekelt és imádkozott, de azután egészen megszűntették. Boldogok vagyunk, hogy itt vagyunk Magyarországon és anyanyelvükön tanulhatnak gyermekeink és anyanyelvünkön halljuk a templomban az egész liturgiát. Bárcsak így lehetne a mi rokonainknál is Moldovában:

Laczkó István
 Puskás György
 Bakó Márton
 Nyisztor József
 Nyisztor Márton
 Nyisztor István
Gaicsániak: Bandi János
 Jakab Rafael
 Antal Dömötör
 Gyurka Rafael

[Demse Péter kézírásával, sajátkezű aláírásokkal⁶.]

⁴ Laczkó István (Lábnik, Moldva 1908 – Egyházaskozár, Baranya 1992). Az áttelepült csángók egyik vezető egyénisége. Életét gyűjtői felkérésre majd pályázati felhívásra kétszer írta meg, ezek nyomtatásban is megjelentek. LACZKÓ István: A 13 család, In: KÜLLÖS Imola (szerk.): *Emléklül hagyom az unokáknak, dédunokáknak, lássák, hogyan élünk, s hogy az ő életük szebb legyen egyszer*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1974 és Uő: *Emlékek, Néprajzi Közlemények (XXXIII) Csángók a XX. században. Élettörténetek*, FORRAI Ibolya (szerk.), Budapest, 1994, 87–206. p. Könyvében a Laczkó család történetét feldolgozta, Laczkó István idézett írásait is újra közölte fia: LACZKÓ Mihály: *Észre sem vettük, magyarok lettünk. Moldvai csángómagyarok Magyarországon, I.*, Egyházaskozári Önkormányzat, Bonyhád, 2004.

⁵ A hazai szóhasználatban a község neve inkább Lábnik, Lábnyik formában ismert.

⁶ Laczkó István levél kíséretével küldte el a fenti nyilatkozatot Domokos Pál Péternek. E levél hasonmását és átirását L.: LACZKÓ Mihály: *i.m.*.

3

Egy moldovai magyar falu magyar tannyelvű iskolájának megszüntetéséről és a liturgiák nyelvéről

A második vatikáni zsinatot követő esztendőben⁷ jártam a romániai Moldovában lévő csángó-magyar faluban Klézsén.

Arra voltam kíváncsi, hogyan változtatta a liturgiát latinról a nép nyelvére, tehát magyarra a moldovai katolikus hierarchia. (A körülbelül 4000 lelket számláló Klézse községben mindenki katolikus és mindenki magyar.) Megkérdeztem a falu öreg ferences plébánosát, vajon milyen nyelven végzi a szertartásokat. Ezt mondta: a szentmisét latinul, a predikációt románul. Megkérdeztem, nem visszatetsző-e, ha a zsinati határozat nyomán a szent misét a hívek nyelvén, tehát magyarul kell majd mondania, miközben a szentleckét az eddigi szokások szerint román nyelven, az ország nyelvén tartja.

Így válaszolt: – A liturgia új szövegét még nem kaptam kézhez, ám ha ez meg is történik, nem lesz ellentmondás a szertartásban, mert a nép nyelvén mondandó szöveg minden bizonnyal a román lesz, minthogy Romániában ez a nyelv használatos. De különben sem tudván magyarul, csakis románul misézhetnek és predikálhatnak.

– S az, hogy ez a katolikus nép Klézsén (és más moldovai községekben is) magyar anyanyelvű?

– Moldovában – válaszolt az öreg pap – számos olyan katolikus is akad, aki a románt vallja anyanyelvének.

Ebből nem tágított és nem is akarta megérteni a népnek saját nyelvén hallgatandó szentmiséhez való jogát. Azt hajtogatta: az ország nyelve a román, a nép nyelve is az kell legyen.

Aztán, kissé oldottabb hangulatban elpanaszolta, hogy 1946–58-ig itt az iskolában magyar tanítók oktattak s ezek megtették azt, hogy a szentleckét az iskolában magyarul mondták el. Ezen ő sokszor felháborodott.

Amikor aztán módja nyílt rá – a román ún. szocialista kormány engedélyével ő, fegyveresek kíséretében házról-házra járt s mindenütt (bizonyos fenyegetésekkel) rávette a szülőket, hogy kérvényezzék a tanítás magyar nyelvének románra változtatását.

Ez hamarosan meg is történt.

Jelenleg a klézsei gyermekeknek az iskolában tilos anyanyelvükön megszólalniok. Márcsak azért is, mert tanítóik nem tudnak magyarul.

Budapest, 1983. október 31.

Cseres Tibor⁸
Kossuth-díjas író

⁷ A II. vatikáni zsinat 1962–1965-ig tartott.

⁸ Cseres Tibor (Budapest, 1915–1993), Kossuth-díjas író, 1986–89 az Írószövetség elnöke. Komolyan érdeklődött a csángók sorsa iránt. A Domokos Pál Péter által kiadott Petrás Incze János-levelezést („édes Hazámnak akartam szolgálni”, Szent István Társulat, Budapest, 1979) nyelvi szempontból is nagyra értékelte. Petrás Incze János alakját beépítette *Foksányi szoros* című regényébe. A klézsei látogatást és a plébánossal folytatott beszélgetést más formában, részletesebben is megírta: *Őszi beszélgetés Klézsén* (néhai Petrás Incze János parókiáján) címmel (*Mozgó Világ*, 1982. október. 24–29.).

4

Emlékezésem moldvai utazásaimról

A moldovai csángók történetéről első sorban a részemről személyesen is ismert Mikecs László és Domokos Pál Péter, valamint Ferentz János munkáiból szereztem első ismereteimet. Ötször jártam Moldovában csángók lakta területen. Tatrosvásárhelyen, Klézsén, Somoskán, Ujfaluban (Bălcescu), Szabófalván volt alkalmam őket közvetlenül hallani és felsőrekecsényiekkel is találkoztam. Mind e találkozások során megfigyelhettem mindhárom magyar nyelvjárásukat (az északi, a déli és a székelyes csángót). Legtöbbször tudtak románul, de magyarul írni alig néhányan tudtak, mivel az iskolában nekik csak a román nyelven írást tanították. Amint tapasztaltam, még a templomban sem magyarul tartották az istentiszteletet és oktatást. Tudom, hogy Groza miniszterelnöksége idején rövid ideig számos helyen voltak részükre magyar nyelvű iskolák és régebben a templomban a latin nyelvű szertartás során magyarul énekelhettek. Egymás közt és velem mindig magyarul beszéltek.

A kezdőbetű szerint megjelölt következő csángó személyekkel és ezek közül még többnek számos családtagjával ismerkedtem meg: AM1, AM2, BG, BP, BR, CA, CM, DA, DG, DK, DM1, DM2, DM3, FK, FP, GM, HK, IK, IM, JK, KD, KI, KL, KM1, KM2, PA, PE, PG, PJ1, PJ2, PV, SD, SJ, SP, TM.⁹

Többször találkoztam a szabófalvi Lakatos Demeterrel, aki csángó nyelvjárásban rengeteg verset írt. Oly nagyszámú művét olvastam, hogy azokból mintegy 2000 szavas szókinccs gyűjteményt állíthattam össze. Erdős Szászka Pétert én biztattam arra, hogy falujának, Szabófalvának történetét és népszokásait írja le. 1978-ban a *Népismereti Dolgozatok* című Kriterion kiadású könyvben a szabófalvi népi jogszokásokról szóló munkája jelent meg, 1982-ben pedig a *Korunk* című folyóirat 3. számában „Emlékezés az 1831.-i parasztfelkelésben elesett szabófalviakra” című cikkét tették közzé.

Becslésem szerint mintegy 100 000 körül lehet Moldovában az ott élő és magyar anyanyelvű csángók száma. Ugyanekkorára becsülhető azoknak a csángóknak száma, akik már nem tudnak magyarul, ám nemcsak magyar eredetűk sem ment feledésbe, és általában határozottan megkülönböztetik magukat a románoktól, mert ezek nem katolikusok ott. Ilyenekkel is találkoztam.

Véleményem szerint nemcsak a pápai és egyéb régi oklevelek adatai, hanem a nyelvjárási sajátosságok is arra mutatnak, hogy a csángók zöme a 13. század óta él Moldovában. Legrégibb rétegük az 1400-as évek előtt Magyarországon beszélt ómagyar nyelvvel érkezett az akkor még létező Kunországba. Ez az ómagyar nyelv Szent László kora óta volt a magyarság nyelve. Az első moldovai csángó települések a 13. század első felében jóval megelőzték a románok tömeges betelepülését.

⁹ A kezdőbetűk jelzik, hogy valós személyekről van szó, de tanácsos teljes nevük elhallgatása.

A mai hivatalos iratok a csángókról alig adnak felvilágosítást, mert általános jelenség, hogy a csángóknak, még a románul nem is tudóknak a román királyság idején románosított nevet írtak be. Ám a csángók magánéletükben ma is magyar nevüket szokták használni s így a régi vezetéknevek tovább élnek. A keresztnevekben a csángók azonban sok a románoknál használatos nevet vettek át.

Budapest, 1983. november 12.

Balás Gábor¹⁰

5

Kedves Péter bácsi!

1981. XI. 31.

Arra a kérdésre, hogy a moldvai csángómagyarok vajon igényelnek-e magyar papot, magyar misét, a következőket tudom válaszolni. Az elmúlt másfél évtizedben több tucat alkalommal jártam Moldvában, volt alkalmam megismereni az ott élő magyar nép gondolatait, érzelmeit.

1. A moldvai csángómagyarok történetét egyszer majd meg lehetne írni pusztán azoknak a könyörgő leveleknek az egymás mellé tételével, amelyeket az elmúlt évszázadok során Magyarország egyházfőjének és a római pápának írtak, s amelyekben a legalázatosabban és a legeltökéltebben könyörögnek magyar papokért, magyar prédikációért. Az első ilyen levél, amelyről tudomásom van, 1671-ben íródott, az utolsó pedig az 1970-es években. A kérdés tehát nem avult el és nem oldódott meg mind a mai napig.

2. A moldvai magyarok közül évről-évre több százan zarándokolnak el Csíksomlyóra, a tavaszi és az őszi Mária-napi búcsúra, csak azért, hogy magyar nyelvű misét és prédikációt hallgathassanak, magyarul énekelhessenek a templomban, és legfőképpen magyarul gyónhassanak. Mert miként reménykedhet az a hívő csángómagyar a búnei alól történő feloldozásban, ha a gyónását meghallgató pap nem is érti a beszédét?!

3. A moldvai magyar falvak lakói számon tartják azt a néhány papot, aki falujában megengedi a híveinek, hogy ha nem is a szentmisén, de a litánián, addig amíg ő nincs ott, elénekeljenek egy-egy magyar éneket. Sőt, jelen voltam olyan szentmisén Lészped nevezetű faluban, ahol a misét követő esketés után magyarul énekeltek el a Boldogasszony anyánk... kezdetű éneket, s a pap szemet hunyt a dolog fölött. Az ilyen esetekről még évek múltán is beszélnek az emberek azokban a falvakban.

¹⁰ Balás Gábor (Gyergyószentmiklós, 1909 – Budapest, 1995) újságíró, ügyvéd. Szerkesztette és részben írta *A székelyek nyomában* (Budapest, 1981) és *A székely művelődés századai* (Panoráma, Budapest, 1988) című könyveket.

4. A moldvai magyar falvakból egészen a legutóbbi évekig, amikor tudomásom szerint megszűntették ezt a gyakorlatot, szinte minden esztendőben kikerült néhány csángómagyar fiatal Gyulafehérvárra, a szemináriumba. Ezek a fiatalok pappá szentelésük után nem szolgálhattak Moldvában, nem kerülhettek vissza szülőföldjükre, de az első miséjüket (primiciának nevezik) a szülőfalujukban tarthatták, s ők ezeket a legutóbbi évekig magyarul tartották. Újabban, tudomásom szerint ezt sem engedik meg nekik. Azok a magyar misék azonban olyan mélyen beivódtak a falvak népének lelkébe, hogy a hetvenes évek elején, amikor Lábnyik nevű csángómagyar faluban jártam, az emberek valóságos idősámítási pontként kezelték a csaknem 10 évvel ezelőtti, magyar nyelvű misét. Ahhoz mérték egy-egy esemény időpontját, hogy az még a magyar mise előtt, vagy a magyar mise után következett-e be.

5. A csángók magyar mise utáni vágyának legmeggrázóbb megnyilvánulásával Onyest nevezetű faluban találkoztam, 1978-ban. Ott élő csángó barátom a szomszédos, hasonló nevű város Erdélyből odakerült magyar munkásaival azt tervezte, hogy az Erdélyből odakerültekre hivatkozva, illetve az ő igényüket felmutatva kérjék, hogy a falu és a város közös katolikus templomában legalább havonta egyszer magyar misét tartsanak. Azt mondta a csángó barátom: „higgye el nekem, ha a moldovai csángók megtudják, hogy itt Onyesten magyarul miséznek, a térdükön csúszva jönnek majd el minden vasárnap.” A magyar miséket azonban nem engedélyezték.

6. A moldvai magyaroknak tehát erős lelki szükségletük volna, hogy magyar prédikációt hallgathassanak és anyanyelvükön részesülhessenek az ige hirdetésében. Ez minden népnek, nemzetiségnek természetes joga, ők azonban, erőteljes vallásosságuk miatt ezt különösen igénylik. Úgy gondolom, hogy aki csak egy kicsit is ismeri a moldvai csángómagyarok lelki világát, hitéletét és ragaszkodni akar az igazsághoz, az ugyanazokat írta volna, mint én.

Tisztelettel és szeretettel
Halász Péter¹¹

¹¹ Halász Péter (Budapest, 1939), mezőgazdász végzettségű néprajzkutató, a honismereti mozgalom és a moldvai magyarok ügyének elkötelezett munkása. 2010 óta Gyimesközéplekon él. Kiterjedt szakirodalmi munkáiból az utóbbi 20 év könyveit említjük: *Nem lehet nyugtunk...!* Esszék, gondolatok, útirajzok a moldvai magyarokról, Magyar Napló, Budapest, 2004; *A moldvai csángó magyarok hiedelmei*, General Press Kiadó, 2005; *A moldvai magyarok hagyományos állattartása*, General Press Kiadó, 2007; *Növények a moldvai magyarok hagyományában és mindennapjaiban*, General Press Kiadó, 2010; *Hol ér véget a múlt...?*, Honismereti Szövetség, Budapest, 2014; *A hagyományos szántóföldi növénytermesztés a moldvai csángó magyaroknál*, General Press Kiadó, 2015; *Az első csóktól az első gyermekig. A párólasztás, a házasság és a gyermek a moldvai magyarok szokás- és hiedelemvilágában*, Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2020.

6

Kedves Márta Néni!

Nagyon örülök, hogy az előadásom tetszett Önöknek is, de az egész közönségnek.

Természetesen nem a tetszeni vágyás késztet arra, hogy járjam az országot, ennyit álmatlankodjam, hanem sokkal inkább azoknak a sorsa, akikről szólok előadásomban, a moldvai magyarokról.

A tervezett kirándulást nem javaslom. 1975-ben én is nagy bajt okoztam azoknak, akik 10 esztendőn át barátként házukba fogadtak, amikor gyűjteni mentem. Akkor jött ki az a törvény, hogy nem szabad házaknál megszállni. Nem vettük túlságosan komolyan s valaki megleste, hogy nem utaztam el este. Még azon az éjjel ránk jöttek és bevitték a miliciára. A gazdát később 5000 leire megbüntették, arcképét kitették a rendőrségen, mint valami rablót s esténként a moziban előadás előtt beolvasták a hangosbemondóba, hogy Jákob Stefán János spiónt fogadott a házába és megbüntették. Később persze megfizettem én a büntetést, de azt a meghurcoltatást nem lehet elfelejteni.

Most még röviden leírom Jánoska történetét. Az édesanyja mesélte el.

Jánoska kicsi korában leesett a padlásról s ettől kezdve szinte egyáltalán nem fejlődött, kicsi maradt. Azért amikor hét esztendő lett, beadták az iskolába. „A tanyitónék ölték meg, minden nap megverték, de se írni se olvasni nem tanolt meg az a gyermek.” Amikor János 16 esztendő lett, akkor kidobták az iskolából, csak 3 osztályt végzett el, de akkor se tudott se írni se olvasni s nem is nőtt sokat. Egyszer a lánytestvérei igen megverték, pont akkor ment hozzájuk a postás. Kérdezte:

„ – Rózsiné, métt ütik úgy azt a gyermeket?

– Haragusznak a néneji, me se dologra nem ura, se írni nem tud.

Akkor az az ember kitanyított ingemet, hogy a Mária áldja meg. Aszondotta, hogy nem ütni kell a gyermeket, hanem vegyem meg a magyarföldi írásokat s ne féljek, met megtanol olvasni es, írni es. S akkor én eladogattam a tyukmonyokat s megvettem a magyarföldi írásokat. Azt mondtam a fi-amnak egy télen: – János, te! Te egyebet ne csinálj, csak tanolj s egyél. Akkor az én fiam örökéig olvasta aszket a magyarföldi írásokat, met ő olvasni meg vót tanolva, a betüköt ismerte, de nem tudta, hogy hogy jönnek ki románul a szova. Mi most ketten örökké tanácsoltunk. A fiam örökké kérgette, Mámé ez hogy es van, mámé ez miféle? Gyakracskán én se tudtam, hogy mi az, met én se tudok írást, de még es azon a télen úgy felkapódott az a gyermek, úgy megtanolt olvasni, jobban mind egy professor. Meg es nőtt, olyan sugár lett, mint egy fa. Kár, hogy most nem láthassa meg, me odabé van Barassóba. Igen nagy ember lett a fiam, masinával hordja a deszkát!”

Nekem is nagyon tetszik ez a történet, azért is vettem be az előadásomba. Jó egészséget kívánok, Sándor bácsival együtt szeretettel köszöntöm:

Érd, 1982. május 31.

Rózsika¹²

7

Kedves Péter bácsi!

Nekem ez az egész csángó téma igen fájdalmas. Nemcsak azért, mert véget kellett vetni a velük való barátkozásnak, de azért is, mert ezzel vége szakadt egy olyan „iskolának”, amit éppen magyarságból kaptam ezektől a legkelembb magyaroktól. Jó tíz esztendeje kezdődött el az én odajárásom, akkor még nem szúrt szemet annyira senkinek, hogy „magyarföldi” vagyok. Beszélgettünk, énekeltünk, ahogy egymástól távol élő testvérek, ezekről felvételeket is készítettem. Énekeiket megtanultam, szövegeiket lejegyeztem, amiket publikáltam is, de főleg előadásaimon használom. Ahogyan engem is megrendített régies, évszázadokat őrző nyelvük, hitviláguk, úgy fogja meg hallgatóimat is. Felkeresésük most már egyáltalán nem lehetséges, be kell érni az emlékükkal, mintha már nem is élnének. Leveleimet nem kapják meg, s jobban örvendeznek, ha nem megyek, mert zaklatják őket, van róla friss értesülésem, s régi is, éppen elegendő. Három éve karácsony tájt csomagot küldtem az egyik asszonynak, aki megtudva, hogy Romániában vagyok s mégsem személyesen mentem, összecsapta a tenyereit: „A jó Isten áldja meg érte Julcsikát, mert ha eljött lenne, utána nem lett volna nyugodalmunk”. Ez az asszony ilyeneket is mondott korábban, amikor még nem félt beszélni, mert már magyarul beszélni is félnék: „Az én hitemért, az én hordozatomért kínhalált szenvedek, mint Krisztus urunk, de én azt nem vetem el, ami az én édesanyámtól, édesapámtól reám maradt. Sem hitemet, sem hordozatomat, sem nyelvemet.” S egy másik asszony: Siratózott és egyszer csak ilyeneket hallok: „Édesapám, édesanyám, ha most te meghallanád, hova jutott a magyar beszéd, újra meghalnál bánatodban, mert te a magyar szót, a magyar beszédet úgy szeretted...” Tíz esztendeje még a templomban is énekelték magyarul, egy-egy éneket (van

¹² Kóka Rozália (Bajmok, 1943), előadóművész, néprajzi gyűjtő, író, a Népművészet Mestere, a hagyományőrző mozgalom kiemelkedő egyénisége. Az Érdi Bukovinai Székely Népdalkör alapítója (1971) és vezetője; a Vass Lajos Népzenei Szövetség keretében országos népzenei versenyeket szervezett, a bukovinai és moldvai magyarok néphagyományából lemezei, cikkei, könyvei jelentek meg: *Hegyen s földön járogatok vala. Csángómagyarok közt hegyeken innen, hegyeken túl*, Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2006; *Napsugárkisasszonyok a történelem sodrában*, I., II., Pillangó Kiadó, Monor, 2010, 2012; „Magyarország szélén...” *Az Érdi Bukovinai Székely Népdalkör története (1971–2013) és legszébb népdalai*, Pillangó Kiadó, Monor, 2013.

is róla felvételem), de még azt is megtiltották, mert „olá hul kell menjen”. „S nincs, mit csinálj, kihez menj?”

Drága Péter bácsi, oldalakon át idézhetném őket, mesélhetném saját magam által tapasztalt satuba szorításukat. Mindenféle nyomorúságot el tudok képzelni, de azt, hogy saját anyanyelvemen ne beszélhessek, ne énekelhessek egy másik magyar emberrel, ennek a kínját csak ők ismerik! Nekik még a jó Istent is románul kell hallaniuk.

Isten áldja meg Péter bácsit azért a hitért, erőért, életéért, amit az ő érdekében életükért, hitükért áldozott és áldoz és buzdít másokat is fáradságtalanul, kiapadhatatlanul.

Tisztelettel:

Budapest, 1983. november 7.

Marosi Julia¹³

8

Kedves Jutka!

A nyáron Romániában jártam és eljutottam a Kárpátokon kívülre is, ami már túl van az ún. történelmi Magyarország határain. Annál meglepőbb, hogy ott – azaz Moldvában is – lehet magyar szót hallani. Egész falvak találhatóak, ahol még mindig beszélnek a mi nyelvünket. A legérdekesebb és legmegrázóbb élményem az volt, hogy részt vettem egy újmiséés pap első miséjén, az ún. primiciáján. Itt említtem meg azt a különös dolgot, hogy a moldvai csángók, bár mind római katolikusok, s a II. Vatikáni Zsinat óta az anyanyelvüket használhatnák a templomaikban, mégsem magyar, hanem román nyelvű a mise és az egyházi életben is csak a románt használhatják. Még az anyanyelvi gyónást is megtagadják tőlük. Annál különösebb, hogy a csángók közül, akiket hivatalosan romának tartanak, a 80-as évek elején is, amíg meg nem tiltották, évente többen jelentkeztek az erdélyi egyházmegye gyulafehérvári magyar nyelvű teológiai akadémiájára és kántoriskolájára. Az ilyen jelentkezők helyzetét még az is nehezíti, hogy végzés után a papok szolgálati helye az erdélyi egyházmegye és nem mehetnek vissza Moldvába a csángó falvak valamelyikébe, hogy sorstársaiknak anyanyelvükön hirdessék az evangéliumot. Vállalják a magyar nyelvű tanulásért azt is, hogy a családjuktól távol, esetleg az ország túlsó felén éljenek. Ám régi szokás és rend, hogy az újonnan szen-

¹³ Marosi Julia (†2014) énekes, előadóművész. Erdélyi és moldvai gyűjtéseiből több közleménye jelent meg: Vallomások egy csángó asszony életéből, *Kortárs*, 1976/11. szám, 1787–1789. p., Én vagyok az igaz árva. [Egy moldvai csángó asszony történeteiből], *Új Írás*, 1980/7. szám, 9–19. p., „Ez velünk történt...” [Egy csángó asszony életéből], *Tiszatáj*, 1982/8. szám, 26–28. p.

telt papok első szentmise áldozatukat szülőfalujukban mutatják be. Itt ismét szembe kerülnek a csángókat nemzeti-nyelvi hovatartozásuk el nem ismerése miatt sújtó nehézségekkel. A helyzet ugyanis – mint már az előbb írtam – az, hogy a moldvai katolikusok részére egységesen és kötelezően román nyelvű a liturgia, bár a magyar mise iránti igényüket a magyar teológiára jelentkezők is kifejezik. Iași városában van az a teológia, ahol a csángó falvak számára képeznek román nyelvű papokat. Ezek nagyrészt magyar nyelvű falvakból kerülnek ki. Az anyanyelvük magyar, de az óvodától kezdve csak románul tanulhatnak.

A primicia nagy esemény egy csángó falu életében; még nagyobb az újmiséssé számára. Magától értetődne, hogy az, aki magyarul végezte a teológiát, az első szentmiséjén is ezt használja, csakhogy az ilyesmit tiltják az ottani szokások. Így azon a primicián, amelyen mi is részt vettünk, végül is románul folyt a szertartás. Az újmiséssé ugyan kérte a plébánosát, adjon engedélyt arra, hogy a misét anyanyelvén – a faluja nyelvén – mondhassa. Engedély helyett a helyi rendőrőrsön jelentette fel inkább a plébános. A primiciát megelőző estén behívták a rendőrségre és kereken megmondták neki, ha magyarul szól a templomban, utána egész Romániában nem fog állást kapni. Képzelted, milyen jó lelki előkészítése volt ez a másnapi ünnepélyes alkalomnak.

A primicia kétnapos. Vasárnap van a főünnepély, aminek hétfőre is átnyúlik a folytatása. A szülői háznál búcsúztatóval kezdődik, ahol köszönetet mond a fiú a szüleinek a nevelésért, a taníttatásért – természetesen magyarul –, majd ünnepélyes menetben, az asszonyok és lányok népviseletbe öltözve, elindulnak a templomba. A család háza kidíszítve, lombsátorral az udvaron, ami alá már összehordták a misét követő vendégséghez szükséges padokat, asztalokat. Az egyre növekvő, a templomba tartó menet népi szöttesekkel, kendőkkel gazdagon kidíszített utcákon halad. Több száz méteren keresztül a durva léckerítéseket tarka háziszöttesek borítják. A templom zsúfolásig megtelt. Ilyenkor ún. koncelebrációs misét tartanak, amin itt 18 pap vett részt. Az egyik oldalon az erdélyi, a másikon a iași egyházmegye papjai sorakoztak fel. A szentmise hosszúra nyúlt, maga a szentbeszéd volt vagy félóra, az egész szertartás pedig mintegy két és fél óráig tartott. A nagyrészt álló tömeg, amely csak a liturgia megfelelő részeinél mozdult meg, meglehetősen kimerült. Döbbenetes volt a több ezer torokból felhangzó ének. Az orgona hangját csak a kezdéskor lehetett hallani, aztán már túlharsogták a Miatyánkot éneklő hívek. A szentmise áldozat után az új pap közvetlen családtagjai áldoztak – két szín alatt –, majd az újmiséssé kapott ismét szót. Köszönetnyilvánító beszédét is románul kellett elmondania, a szülei előtt, akik felnevelték, gyerekkori barátai és mindazok előtt, akikkel magyarul szokott beszélni. A köszönetnyilvánításban egymás után sorakoztak a magyar nevek, Márton Áron püspöké, Jakab Antalé és a teológiai tanároké, végül, mikor a szüleihez és a falujához érkezett, egyszerre csak átváltott magyarra. Azt a feléledést! Rögtön felkapta mindenki a fejét, feledve, hogy zsidbad a lába, a feje a hosszúra nyúlt ün-

nepélytől. Köszönöm, Isten fizesse meg! Áldja meg! Segítse meg! – mondta, majd az egész szertartást bevezető áldást is magyarul mondta el. Megmondta ő a rendőrségen is előző este a fenyegetésre válaszolva, hogy nem tudna a szülei szemébe nézni, ha legalább nem köszöntené őket anyanyelvén. Ennyit lehetett tenni. A szép terv, hogy a vendégségbe meghívott székely énekkar néhány vallásos éneket magyarul adjon elő, nem valósulhatott meg.

Ha egy idegen, aki nem ismeri sem a magyar vagy a román nyelvet, sem az ottani körülményeket, betoppán erre az ünnepségre, biztosan rákérdez erre, mert nem érti a történeteket. Végighallgatja szépen a liturgiát és a köszöntőket, végignézi a már-már elfásult tömegen, s elcsodálkozik a mise végén a más, addig nem hallott nyelven elhangzó mondatok villámcsapásszerű hatásán.

Te talán érted ezt?

Németh Géza¹⁴

9

Jelentés

1977 óta több mint húsz alkalommal jártam Moldvában a csángó falvakat felkeresni. Ötvennél több katolikus faluban jártam. Utazásaim előtt és közben állandóan olvastam és vásároltam a Romániában kapható könyveket a moldvai magyarokról. Ezeket a könyveket állami könyvkiadó adta ki (Bukarest) magyarul.

1. Kovács György: *A szabadság útján moldvai csángók közt*, RNK Írószövetségének Irodalmi és Művészeti Kiadója, 1949.
2. Márton Gyula: *Igetövek, igei jelek és személyragok a moldvai csángó nyelvjárásban*, Kriterion, 1974.
3. Márton Gyula: *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*, Kriterion, 1970-72.
4. Kallós Zoltán: *Balladák könyve*, Kriterion, 1975.
5. Gazda József: *Így tudom, így mondom*, Kriterion, 1980.
6. Dr. Kós Károly, Szentimrei Judit, Dr. Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet*, Kriterion, 1981.

Az itt felsorolt könyvek csak töredékét képezik a moldvai csángó magyarokról szóló, Romániában megjelent könyveknek. E munkák szerzői számára természetes és magától értetődő tény, miszerint a moldvai csángók magyar eredetűek és katolikus vallásúak. Elképzelhető megdöbbenésem és megrázkódtatásom, mikor először Moldvába érve ennek ellenkezőjét tapasztaltam. A

¹⁴ Németh Géza (1933, Székesfehérvár – 1995, Budapest), református lelkész. Gyakran járt Erdélyben és Moldvában. Kiterjedt karitatív tevékenységet végzett – főként a nyolcvanas években – az erdélyi menekültek érdekében. Nevéhez fűződik a *Reménység Szigete* létrehozása.

római katolikus csángómagyarokat a hatóság román katolikusnak nevezi. Ez az elnevezés is utal a tényre, minden eszközzel törekednek a moldvai magyarokat románosítani. A moldvai katolikusoknak az ötvenes években már megszüntették magyar nyelvű iskoláikat. A templomokban a misét és énekeket csak románul hallgathatják. Több helyen tiltják a magyar keresztnevek adását. Hivatalos iratokban családi és keresztneveiket románul írják. A magyar múlt minden jelét üldözik a román hatóságok. Az útszéli keresztetek magyar felírásait románokkal váltják fel. Minden eszközzel tiltják és üldözik a magyar turistákat. Moldva magyarul területei az erdélyi magyarság számára is nehezen megközelíthetőek.

Több helyen láttam és fényképeztem le illegális kántorokat. Öreg embereket, akik saját és falujuk szükségletének engedve magyar imádságos füzeteket írnak, és énekelnek magyarul. Több dokumentum áll rendelkezésemre, minden leírt szavamat igazolni tudom.

Most idézek egy 17 esztendő csángómagyar legénnyel 1982-ben folytatott beszélgetéséből: „Kereszteléskor béviszik a kölköt a templomba, ott páter, pap, mond mit mond oláhul, s mondja, én nem tudom. [...] Na, akkor kezdődik a mise, mikor fixálja a pap. Künn mondják bucsukor, nem benn a misét. Há! Rományul. Gyónni oláhul kell. Rományul. Gyónni rományul szoktam. Ugy kell s kész. Mise után vagy előtt. Ugy térbélek le, s akkor mondom meg bánataimat, s az írja fel az örömlévre. A fejibe. Menünk el onnét! Menünk félre, ott mondjuk el. Rományul. Magyarul nem tudom, nem lehet. Kész. Egyebet nem busulok. A páter jó ember volt. Csángó volt. Tudott magyarul jól. Nem szabadott, hogy beszéljen, attól megértettük rományul es. Azért sokat nem bírtam. Egy-egy kuventot (szó) értettem. Nem értettem és kész.”

Moldvában több mint százezer még magyarul tudó csángót fosztottak meg a magyar nyelvű misétől és gyónástól.

Meggyőződésem, hogy a moldvai magyar katolikusok vallási és emberi jogainak megoldása tiszteletet és dicsőséget kell hogy hozzon a román népre is. A moldvai magyarok teljes nyelvi és vallási megsemmisítését bűnként könyvelné el a történelem és az eljövendő generáció. Ez a bűn a nehéz sorsú és tehetséges román népre szállna. Őt, és nem hibás vezetőit ítélné el az utókor. Mindkét nemzet számára szükségszerű, hogy a moldvai csángómagyarok problémái megoldódjanak.

Gegő Demeter¹⁵
Budapest

¹⁵ Csoma Gergely (1954, Budapest) szobrász, fotóművész álneve. 1977 óta néprajzi fénykép- és filmfelvételeket készít, gyűjtéseket végez a moldvai csángók között. Könyvei: *A moldvai csángómagyarok*, fotóalbum, Corvina Kiadó, Budapest, 1988; ugyanezzel a címmel de más fotóanyaggal: *Moldvai csángók*, Kobunsha Kiadó, Tokió, 1995; *Varázslások és gyógyítások*, Kráter Kiadó, Budapest, 2000.; *Elveszett szavak. A moldvai csángók írott nyelvméltékei*, Etnofon, Budapest, 2004. A 2002–2003 tanévben magyar tanárként működött a moldvai Magyarfaluban. Ennek az évnek történetét dolgozza fel dokumentumregénye: *Megtalált szavak. Tanárként Moldvában*, Agroiinform Kiadó, Budapest, 2005.

10

Igen tisztelt Tanár Úr! Kedves Péter Bátyám!

Kérésedre örömmel írom meg néhány benyomásomat Moldvában élő csángó-magyar testvéreim vallásosságát illetően.

Hétszer voltam közöttük a Tatros völgyében és Bákó város környékén. Ezekon kívül még hatszor voltam Erdélyben, és akkor is találkoztam ott élő csángómagyarokkal. Utazásaimat 1978 óta végzem; hol autón vagy autóbuszon, hol meg vonattal.

Mint katolikus és magyar pap igazán szent kíváncsisággal siettem Moldvába az első alkalommal (1978-ban), hogy legalább a 24. órában találkozhasam velük. Mivel nem tudok románul, moldvai csángó testvéreimmel csak magyarul beszélgethetek. (A hivatalosakkal, az állomáson, a szállodában és az üzletekben olaszul szoktam szót érteni.)

Benyomásaimról nem könnyű sem beszélni, sem írni, mert nagyon veszélyes, hogy bajuk lesz azoknak, akiktől ott az adatokat gyűjtöttem.

1. „Sok a bűne annak, aki nekünk a magyar imádságot és a magyar éneklést a templomban megtiltotta!” (1983-as adat)

2. „Azt hittem, hogy világgá megyek, mert itt nem imádkozhatom és nem énekelhetek magyarul a templomban már 1945 óta!” (1978)

3. Az egyik csángó plébános az 50-es évek végén 9 év börtönbüntetést kapott, mert a csángómagyaroknak Moldvában magyarul prédikált.

4. A 70-es évek elején 2 csángó faluban házkutatás során összeszedték a Kájoni Kancionálé valamelyik régebbi kiadását, és a tanácsháza előtt elégették, mint a magyarsághoz tartozás utolsó szimbólumát. – Ennek következménye folytán még előttem is rejtegette az egyik csángó előénekes néni 1978-ban és 1979-ben Kancionálisát, mint pótolhatatlan kincset a ruhás ládája legaljára dugva, nehogy kitudódjék, hogy neki van, és akkor elvegyék tőle. – Még a kéziratot magyar énekfüzeteket is rejtegetniök kell, mert ha megtalálják, elkobozzák az előénekes néniktől. (1979-es adat)

5. A moldvai (Iași) egyházmegye ordináriusa nem engedi meg még erdélyi egyházmegyes csángó papnak sem, hogy Csángóföldön a templomban nényelven, tehát magyarul misézhessek rokonainak vagy magyar útítársainak. (1980-as adat)

6. Öt év alatt – hétszer voltam Moldvában – , de egyetlen egyszer sem engedték meg, hogy magyarul misézhessem, pedig van olyan csángó plébánia, ahol megvan a Magyar Misszálé.

7. A moldvai (Iași) ordinárius azt sem engedi meg papjainak, hogy a halott-virrasztóban (a temetés előtt 2–3 éjjelen) magyarul imádkozhassanak és énekelhessenek; még akkor sem, ha ott – koruknál fogva – románul nem is tudó csángó hívek vannak jelen. Megokolása csak ennyi: nehogy különbség legyen a csángó falvak virrasztási szokásai között. (1982-es adat)

8. A bákói katolikus plébániatemplom főoltárán még 1982-ben is láttam Árpádházi Szent Erzsébet szobrát: rózsákkal a kötényében és koronával a fején. De a hivatalosok azt mondják rá, hogy az nem Szent Erzsébet, hanem Mária Királynő szobra, mert hát korona van a fején. (1980-as adat)

9. Az egyik csángó faluban szabad ugyan magyarul énekelni, de csak nagypénteken („Lehullott a Jézus vére...”), de a második versszakot már nem engedik elkezdni. (1979)

10. Gyűjtöttem az egyik csángó faluban a betlehemes szolgálatot. Gyönyörűen énekeltek még azok a jelenlévő fiatalok is, akiket már nagyon elszoktattak a magyar imádságtól és magyar népénekléstől. (1981) – Ez a Bákó-környéki betlehemes szószerint egyezik a bukovinai székely betlehemessel, amelyet a Dunántúlon, Kakasdon énekelnek az odatelepült székelyek.

11. Több csángó faluban gyűjtöttem az Úrangyalát. Gregorián dallamon (tonus peregrinus) éneklük és magyarosan díszítik éneküket; ezt is éppenúgy vagy lényegtelen variánsban, mint ahogyan a dunántúli székelyek adják elő. (1979, 1981, 1983)

12. Román várostól északra történt (tehát olyan vidéken, ahol jobban ki voltak téve a románosításnak a csángó testvérek):

Az autóvezető útbaigazítást kért románul, hogyan lehet eljutni az új templomhoz. A megkérdezett szívesen felelt. Mire újból megkérdezte románul a sofőr: Maga katolikus? Azonnal szívesen felelt: Igen, katolikus vagyok, u n g u r - c a t o l i c. – Na és tud-e magyarul? Erre így felelt: Sajnos nem, de a nagyapám még tudott, sőt csak úgy tudott; az apám már alig, én meg semmit sem. De ő akkor is ungar-catholic-nak vallotta magát! (1982-es adat)

13. Az 1920-as évek végén Klézsében minden évben kétszer (ádventben és nagybőjtben) két ferences atya jelent meg Csíksomlyóról a magyarul nem tudó plébános meghívására, hogy mindenkit meggyóntasson magyarul. Úgy fogadták őket, mintha püspök érkezett volna: körmenetben eléje vonultak az állomásig, és a több napig is elhúzódó gyóntatás után zászlókkal kísérték vissza őket a vasútig.¹⁶

14. Nagyon nehéz Moldvában adatokat gyűjteni a csángók katolikus és magyar öntudatára vonatkozólag, hiszen a vezető állású papoknak, mint azt 1979-ben megtudtam, azonnal jelenteniök kell a civil hatóságnál, ha magyarországi magyar jelenik meg a látóhatárukon; sőt még az is gyanús, ha az erdélyi magyarok érdeklődnek a csángók magyar öntudata iránt. – Persze még azt is kell jelenteniök, hogy mit tudnak a moldvai ferencesekről és a román görög szertartású (uniált) katolikusokról.

Kedves Péter Bátyám! Jónak láttam csak ennyit írni, bár ezerszer több az élményem. Többek között a legfontosabb az a szeretet, ahogyan fogadnak, ha megtudják rólam, hogy magyarországi katolikus pap vagyok.

¹⁶ Demse Péter adatáról van szó. L.: az 1. írást fent.

Bárcsak a Vatikán illetékesei föl tudnának figyelni a csángómagyarok fájdalmaira, és megláthatnák a könnyeiket:

könnyeiket – a boldogságtól, hogy magyar katolikus pappal találkozhattak;

és könnyeiket – a fájdalomtól, hogy bár minden nyelven taníttathatják az iskolában gyermekeiket,

„ánglusul, francsául, dzsermánul, de még ruszszusul is, csak éppen az anyanyelvükön nem!”

„Még az Istenhez sem szólhatunk a saját nyelvünkön: magyarul!”

Ezeket 1982-ben hallottam Moldvában a csángómagyarok között.

Kedves Péter Bátyám! Mély tisztelettel és igaz szeretettel köszöntelek. A csángómagyar testvérek szeretetét Tőled tanultam, és értük Veled együtt aggodom.

1983. nov. 19-én, Szent Erzsébet ünnepén.

Jáki Sándor Teodóz¹⁷
bencés

¹⁷ Jáki Sándor Teodóz OSB (Győr, 1929–2013), ének-zenetanár, karnagy, népénekgyűjtő, a csángók ügyének képviselője. Több, mint száz alkalommal járt a moldvai magyarok között, csángóföldi útjai alkalmával szerzett élményeit és tapasztalatait *Csángókról, igaz tudósítások* című, több kiadást megért könyvében adta közre (Való Világ Alapítvány, Budapest, 2002). Tanítványai, hívei, tisztelői emlékkönyvet állítottak össze tiszteletére: Cs. VARGA István (szerk.): *A Vándorapostol. Jáki Sándor Teodóz OSB emlékezete*, Arrabona-Art Bt., Győr, 2014.